

<https://doi.org/10.62837/2024.3.506>

NƏCƏFOVA ŞƏRİFƏ SANQIN

Bakı Slavyan Universiteti

Ünvan: Bakı şəhəri S.Rüstəm küç.33

E-mail: serife.necefova1807@icloud.com

**AZƏRBAYCAN QƏHRƏMANLIQ DASTANI:
"KİTABI-DƏDƏ QORQUD"**

Açar sözlər: *Dastan, qəhrəman, tarix, "Kitabi-Dədə Qorqud"*

Key words: *Epos, hero, history, "Book of-Dada Gorgud"*

Ключевые слова: *Сага, герой, история, "Книга-Дэда Горгуд"*

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının həcm etibarı ilə böyük janrlarından biri dastandır. Bu janra ədəbiyyatşünaslıqda bəzən epos da deyilir. Dastanlarda əsasən lirik nümunələrdən, gərayli və qoşmalardan istifadə olunur. Aşıqlar məclislərdə dastanın nəzm hissəsini sazda çaldıqları havalara uyğun oxuyurlar.

Məzmun baxımından dastanlar iki qismə bölünür: qəhrəmanlıq və məhəbbət dastanları. Xalqın övladlarının haqq-ədalət uğrunda yerli hökmdarlara qarşı mübarizəsini əks etdirən dastanlara qəhrəmanlıq dastanları deyilir. Azərbaycan qəhrəmanlıq dastanlarının yaranması çox qədim dövrlərə uzanır və bu dastanlar, Azərbaycan xalqının tarixindəki müstəqil mübarizələr, qorxunc hadisələr və döyüşlər ətrafında formalaşmışdır. Bu dastanlar əsasən xalq ədəbiyyatında, müəllifləri müəyyənləşməmiş, iri dövrlərdə tanınan döyüşçülər, qəhrəmanlar və liderlər tərəfindən bərqərar olunur.

Bu növə olan dastanlarda xalqın həyatında baş verən ən mühüm hadisələr, haqq-ədalətin bərpası, Vətənin azadlığı, ayrı-ayrı tarixi şəxsiyyətlərin, zülmün kökünün kəsilməsi uğrunda göstərdikləri qəhrəmanlıqlar əks etdirilir. Koroğlu, Kitabi-Dədə Qorqud Qaçaq Nəbi, Qaçaq Kərəm kimi eposlar igidlik, qəhrəmanlıq mövzusunda yaradılan ən gözəl dastan nümunələridir ki, Azərbaycan ədəbiyyatında onlara xüsusi diqqət ayrılmışdır. Bu eposlar müxtəlif dövrlərdə ərsəyə gəlmiş, xalqımızın təkamül yolundakı tarixi hadisələri əks etdirmişdir.

Əsas qəhrəmanlıq dastanlarından biri olan "Dədə Qorqud"un yaranması da çox qədim tarixi dövrlərə çatır. "Dədə Qorqud" eposu, Azərbaycan xalqının ən böyük qəhrəmanlıq eposlarından biridir. Bu epos, müstəqil xalq ədəbiyyatının ən qədim nümunələrindən biri olaraq xüsusi yer tutur və Azərbaycan folklorunun ən zəngin və dəyərli əsərlərindən biridir.

"Dədə Qorqud"un xüsusiyyəti, bu eposun bir-birinə müstəqil və bir-birinə bağlı 12 dastandan ibarət olmasıdır. Bu dastanlar, əsasən XI-XII əsrlərdə yazılmışdır və müəllifinin adı tam olaraq məlum deyil. Lakin zamanla bu dastanlar, müstəqil bir epos şəklində təqdim olunmuş və "Dədə Qorqud" adı ilə tanınmışdır. Eposun əsas qəhrəmanı, mərhəmətli və müstəqil mübarizəçi olan Dədə Qorqud'dur. Eposun əsas

mübarizələri və hadisələri geniş bir ərazidən keçir və bu hadisələr ətrafında dövrün dəyərləri, adətləri və həyat tərzləri əks olunur. Dədə Qorqud, qoşunları ilə müxtəlif dövlətlərin ordularına qarşı mübarizə aparmaq, haqq və ədaləti müdafiə etmək üçün qoşulduğu döyüşlər ilə məşhurdur.

"Dədə Qorqud" eposu, qohumluq, dostluq, vətənsəvərlik və müstəqil mübarizə kimi dəyərləri işləyir. Bu epos, Azərbaycan xalqının mənəvi və döyüşmək qabiliyyətini təsvir edərək onların tarixi və dövlət formalaşmasında oynadığı rolu əks etdirir.

Əsərin əsas hissəsini təşkil edən on iki hekayəni yəni on iki boy vardır ki, türklər İslamı qəbul etdikdən sonra qələmə alınmışdır və qəhrəmanlar çox vaxt yaxşı müsəlmanlar, bədxahlar isə kafirlər kimi təsvir edilirdi. Lakin türklərin Dədə Qorqud personajı, yəni "Qorqud baba" məşhur uzaq görəndir və hekayələri bir-birinə bağlamağa xidmət edir və kitabın on üçüncü fəslində ona aid deyimlər toplanır.

Dastanlarda Dədə Qorqud tayfa üzvlərinin üzləşdiyi çətinlikləri həll edən ağsaqqal, məsləhətçi və ya müdrik kimi görünür. Əhali arasında hörmətli ağsaqqallar müdrikdir, problemləri həll etməyi bilir; aşıqlar arasında onlara ümumiyyətlə dədə deyirlər. Keçmişdə bu termin hörmətli qəbilə ağsaqqallarını təyin edirdi, indi isə ailələrdə istifadə olunur.

"Dədə Qorqud" dastanının daha sonralar isə ədəbi dilə qədim türk ədəbiyyatı üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etdi. Bu dastanın Azərbaycan xalqı üçün müstəqil bir ifadə formuna çevrilməsi, onun bu ərazidə böyük bir dövrlərdə ədəbiyyat və folklor ənənəsinin bir hissəsi halına gəlməsini təmin etdi. Dədə Qorqud, Azərbaycan xalqının müstəqil mübarizəsinin, qorxunc hadisələrin və döyüşlərin simvolu kimi tanınır.

Eposun Azərbaycan ədəbiyyatında özünə məxsus yeri olduğu kimi mühacirət ədəbiyyatında da özünə məxsus yeri vardır. "Dədə Qorqud" dastanının özəlliyi, bu eposun Türk xalqlarının geniş ərazidə mühacirət və qorqud mədəniyyətinin əsasını qoyan qədim bir epos olmasıdır. Bu dastan, fərqli coğrafi bölgələrdə yaşayan Türk qrupları arasında mühacirət, dostluq, mübarizə və vətənsəvərlik kimi universallıqları təsvir edir.

"Dədə Qorqud" eposu, Azərbaycan ədəbiyyatının ən qədim və dəyərli əsərlərindən biri olaraq qalır və bu epos, ədəbiyyat alimləri, tədqiqatçılar və oxucular üçün müstəqil və önəmli bir tədqiqat obyektidir.

Bundan əlavə, Koroğlu dastanı da Azərbaycan ədəbiyyatında öz əhəmiyyətini qoruyan bir başqa qəhrəmanlıq əsəridir. Bu dastan, əslində əsasən xalq monologları formunda bəyan olunan poeziyalardan ibarət idi, lakin zamanla prosa formalarında da təsvir edilmişdir.

Bütün bu qəhrəmanlıq dastanları, Azərbaycanın tarixindəki müstəqil mübarizələri, döyüşləri və hadisələri əks etdikləri üçün xalq arasında böyük əhəmiyyət kəsb etmiş və Azərbaycan ədəbiyyatının və folklorunun vacib bir hissəsini təşkil etmişdir.

"Koroğlu" dastanı, Azərbaycanın ən məşhur qəhrəmanlıq eposlarından biridir. Bu dastan, Azərbaycan xalqının tarixi və mədəni dəyərlərini əks etdirir və əsasən mübarizə və qəhrəmanlıq kimi mövzular ətrafında formalaşmışdır.

"Koroğlu" dastanının əsas qəhrəmanı, adı gizli qalmaqla birlikdə "Koroğlu" adı ilə tanınan qəhrəmanlı bir döyüşçüdür. Koroğlu, məhəbbət, dostluq, vətən sevgisi və müstəqil mübarizə kimi mövzular ətrafında dövryyəsinə qurur və çeşitli müstəqil döyüşlərdə iştirak edir.

Dastanın ən tanınmış versiyalarından biri, 16-cı əsrdə yaşamış Azərbaycan şairi Seyid Əzim Şirvaniyə məxsusdur. Şirvani, Koroğlu'nun mübarizələrini və onun ətrafındakı hadisələri qələmə alıb tərtib etmişdir.

"Koroğlu" dastanı çeşitli bölmələrdən ibarət olaraq təqdim olunur və hər bir bölmə, əsas qəhrəmanın həyatında baş verən müxtəlif hadisələri və mübarizələrini təsvir edir. Dastan, həm ədəbi, həm də folklor ənənələri üçün əhəmiyyətli bir əsər olmuşdur və müxtəlif dillərə tərcümə olunmuşdur.

Mühacirət ədəbiyyatında da, "Koroğlu" dastanı, qədim Türk boylarının və ya xalqlarının tarixindəki döyüşlər, mübarizələr və qəhrəmanlıq üçün dəyərli olmuşdur. Bu dastan, həm daxili müstəqil dövrlərində, həm də xarici ərazilərdə yaşayan Türk qrupları arasında ümumilikdə paylanmış bir mədəni və ədəbi sənət əsəridir.

Koroğlu'nun xarakteri, mühacirət və mövcud olmayan və ya zor şəraiti olan mühitlə başa çıxmağı təsvir edir, bu da onu mühacirət ədəbiyyatında mövcud olan çətinliklərlə bağlı təfəkkür etməyə çağırır. Koroğlu, möhkəm iradəsi və müstəqil ruhu ilə tanınan bir qəhrəman kimi qalır və onun dastanı, mühacirət ədəbiyyatında tarixi və mədəni ifadələrə sadıqdır.

"Koroğlu" dastanı, həm Azərbaycan həmdə mühacirət ədəbiyyatında çox əhəmiyyətli bir yer tutur. Bu dastan, xalq arasında sevimlilik qazanmış və müxtəlif sahələrdə (musiqi, teatr, ədəbiyyat və sairə) əhəmiyyətli təsir qoymuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Əfəndiyev, P. Dastan yaradıcılığı. - Bakı: ADPI Nəşr., - 1999. - 166 s.
2. Abbasov, E. Oğuz eposunun tarixiliyinə dair («Oğuz kağan», «Kitabi-Dədə Qorqud», «Koroğlu») // Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatına dair tədqiqlər, X kitab. - Bakı: Səda, - 2001. - s.92-100.
3. Abbaslı, İ. «Koroğlu» eposunun janr özünəməxsusluğuna dair // - Bakı: Dədə Qorqud, - 2001. №1, - s.80-96.
4. Aşıq Abbas Tufarqanlı Azərbaycan mühacirət folklorşünaslığında// "Dədə Qorqud", Bakı: 2009, sayı 3, s.313-321
5. Azərbaycan mühacirət folklorşünaslığı (Filoloji təhsilin bakalavr pilləsi üçün proqram), Bakı, Elm və təhsil, 2012, 20 s.
6. Azərbaycan mühacirət folklorşünaslığı mifologiya haqqında// "Dil və ədəbiyyat", Bakı: 2012, sayı 1(81), s.203-206
7. Əhməd bəy Ağaoğlunun folklorşünaslıq irsi (Mühacirət dövrü) // "Dədə Qorqud", Bakı: 2012, sayı 2(43), s.71-80

8. M.B.Məmmədşadın folklorşünaslıq irsi// “Dədə Qorqud”, Bakı: 2011, sayı 3 (40), s.70-8

ŞƏRİFƏ NƏCƏFOVA SANQIN

**AZƏRBAYCAN QƏHRƏMANLIQ DASTANI:
”KİTABI-DƏDƏ QORQUD”
XÜLASƏ**

Qəhrəmanlıq dastanları ümumiyyətlə qəhrəmanın müstəqil mübarizəsini, böyük zəhmətini, fədakarlığını əks etdirən əsərlərdir. Bu dastanlarda qəhrəmanın üstün xüsusiyyətləri, müstəqil iradəsi, məqsəd uğrunda verdiyi döyüşlər öz əksini tapır. Qəhrəmanlıq dastanlarına əsasən folklor və ədəbiyyat sahəsində, müxtəlif sivilizasiyaların ədəbi əsərlərində rast gəlmək olar. Bu dastanları içərisində ən geniş yayılanı “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanıdır. Azərbaycan ədəbiyyatının ən qədim və qiymətli əsərlərindən biridir. Bu dastan qədim azərbaycanlıların tarixini, qorqud sivilizasiyasını əks etdirir. Bu dastan Azərbaycanın ədəbiyyat və folklor sahəsində mühüm yerini təsdiq edir. Eposun əsas mövzusu Dədə Qorqudun müstəqil mübarizəsi, müstəqil dövlət qurmaq uğurlarıdır. Dastan dördlüdür və müxtəlif tayfaların və xalqların tarixində, mübarizələrində, maraqlı hadisələrdə başa düşülür. Eposun ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri onun müstəqil tayfa və xalqların birliyinin təsviri ilə zənginləşməsidir. Bu, eposun əsas mövzularından biri kimi görünür. “Kitabi-Dədə Qorqud” qədim Azərbaycanın etnik-vətəndaş birliyini, müstəqil dövlət qurmaq həsrətini simvolizə edir.

SHARIFA NAJAFOVA SANGIN

**AZERBAIJAN HEROIC STORY:
"KITABI-DADA GORGUD"
SUMMARY**

Heroic epics are generally works that reflect the hero's independent struggle, hard work, and self-sacrifice. In these epics, the superior characteristics of the hero, his independent will, and his battles for the goal are reflected. Heroic epics can be found mainly in the field of folklore and literature, in literary works of different civilizations. "Kitabi-Dade Gorgud" is the most widespread of heroic epics. It is one of the oldest and most valuable works of Azerbaijani literature. This epic reflects the history of the ancient Azerbaijanis, the Gorgud civilization. This epic confirms the important place of Azerbaijan in the field of literature and folklore. The main theme of the epic is the independent struggle of Deda Gorgudu and the success of building an independent state. The epic is fourfold and is understood in the history, struggles, and interesting events of different tribes and peoples. One of the most important features of the epic is its enrichment with the description of the unity of independent

tribes and peoples. This seems to be one of the main themes of the epic. "Kitabi-Dada Gorgud" symbolizes the ethnic-civic unity of ancient Azerbaijan, the longing to build an independent state.

ШАРИФА НАДЖАФОВА САНГИН

АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ ГЕРОИЧЕСКАЯ ИСТОРИЯ:

«КИТАБИ-ДАДЕ ГОРГУД»

Резюме

Героические эпосы — это, как правило, произведения, отражающие самостоятельную борьбу, упорный труд и самопожертвование героя. В этих былинах отражены высшие качества героя, его независимая воля, его борьба за цель. Героический эпос можно встретить преимущественно в области фольклора и литературы, в литературных произведениях разных цивилизаций. «Китаби-Даде Горгуд» — самый распространенный из героических эпосов, одно из древнейших и ценнейших произведений азербайджанской литературы. В этом эпосе отражена история древних азербайджанцев, Горгудской цивилизации. Этот эпос подтверждает важное место Азербайджана в области литературы и фольклора. Основной темой эпоса является самостоятельная борьба Деда Горгуду и успехи построения независимого государства. Эпос четырехчастен и понимается в истории, борьбе и интересных событиях разных племен и народов. Одной из важнейших особенностей эпоса является его обогащение описанием единства независимых племен и народов. Кажется, это одна из главных тем эпоса. «Китаби-Дада Горгуд» символизирует этногражданское единство древнего Азербайджана, стремление к построению независимого государства.

Rayçi: dos.Mirzəfərova R.N